

NEDOSTAČOČNÉ RIEŠENIA PROBLÉMU INDIVIDUÁCIE POĎĽA JÁNA DUNSA SCOTA

MICHAL CHABADA, Teologická fakulta TU, Bratislava

CHABADA, M.: Insufficient Solutions of the Problem of Individuation According to Johannes Duns Scotus
FILOZOFIA 59, 2004, No 5, p. 356

Scotus' theory of common nature is the basis of his solution of the problem of individuation. The common nature itself is indifferent regarding the modes of universality and singularity, there is no conflict in its being "this" and "non-this". The ground of universality is reason; the principle of individuation, which is the ground of singularity, was determined later, after the critical discussion of the conceptions of his predecessors. It leads him to a conclusion, that the principle of individuation must be positive (against the double negation), intrinsic (against the existence), substantial (against the accidents), occurring rather in the order of form (against matter). This criticism suggests his own original way of the resolution of the problem of individuation.

Zo štúdia dejín filozofie je známe, že Ján Duns Scotus zastáva originálne riešenie problematiky individuácie. V tomto príspevku by sme chceli priblížiť genézu jeho riešenia, ktorá sa prejavuje v kritike štyroch koncepcií jeho predchodcov – individuácia na základe dvojitej negácie, existencie, akcidentov (kvantity) a látky.

Podľa Jána Duns Scota nemôžeme pokladať spoločnú prirodzenosť¹ za princíp individuácie, pretože keby ním bola, veci by sa odlišovali tým istým numerickým rozdielom a zároveň by si boli rovnakým spôsobom podobné. Keby to tak bolo, zo Sokrata a Platóna by sme nemohli abstrahovať nič iné než zo Sokrata a priamky. Z toho by vyplývalo, že pojmy (*universale*) by boli fikciou rozumu,² t. j. rôznorodosť pojmov by ostala bez vysvetlenia. Z tohto a iných dôvodov Scotus usudzuje, že spoločná prirodzenosť nie je osebe ani singulárna, ani univerzálna, ale že je voči týmto modom indiferentná. Uvažovaná absolútne je tak "negatívne indiferentná" (neprotirečí jej byť táto), ako aj "pozitívne indiferentná" (neprotirečí jej byť táto) ([8], 498). Za príčinu univerzality pokladá Scotus rozum,³ príčinu singularity, t. j. numerickej jednoty Scotus zatiaľ neurčuje a dospieva k nej až po kritike spomenutých koncepcií predchodcov.

Prv, než priblížime Scotovu kritiku individuácie pomocou dvojitej negácie, existencie, akcidentov a látky, je potrebné si vymedziť, čo Scotus chápe pod individuum.

¹ Tento príspevok je pokračovaním článku "Chápanie spoločnej prirodzenosti podľa Jána Duns Scota – Ord. II D.3 P.1 Q.1 N.1 – 42:" In: *Filozofia* č. 5, roč. 58, 2003, s. 293 – 304.

² *Ord. II d.3 p.1 q.1 n.23, ed. Vat. VII 400 – 401*: Quia si omnis unitas realis est numeralis, ergo omnis diversitas realis est numeralis. Sed consequens est falsum, quia omnis diversitas numeralis in quantum numeralis, est aequalis, - et ita omnia essent aequae distincta; et tunc sequitur quod non plus posset intellectus a Socrate et Platone abstrahere aliquid commune, quam a Socrate et linea, et esset quodlibet universale purum figmentum intellectus.

³ Prenos - "transfer" z modu singularity a do modu univerzality Scotus rieši vo svojej koncepcii abstraktívneho poznania, ktoré tematizuje najmä v *Ord. I d.3 p.3 q.1 – 3 a Quodl. q.15*.

Podľa Scota môžeme za individuum označiť iba to, čo síce môže byť rozdelené na integrálne, no nie na "subjektívne časti". Integrálne časti Sokrata sú jeho srdce, pľúca, nohy atď. Pod "subjektívnou časťou" istého celku chápe Scotus to, čo má s týmto celkom niečo formálne (podstatne) spoločné. "Subjektívnou časťou" rodu je druhový pojem, ktorý má s rodom niečo spoločné - z pojmu "človek" sa dá usudzovať na pojem "živočích". Aj každé individuum je "subjektívnou časťou" druhového pojmu - Ján je človek, Jakub je človek.⁴ No ak by sme rozpílili konkrétnu žijúcu bytosť, napr. Sokrata, nedostali by sme žiadne časti, ktoré by mali s ním niečo spoločné. Hoci by sme mohli tieto časti spoznať ako ľudské, predsa by sme nevedeli s istotou určiť, že patria Sokratovi. Princíp individuácie podľa Scota nehovorí nič iné než dôvod, prečo delenie na "subjektívne časti" individuu protirečí,⁵ prečo je individuum "ne-komunikovateľné" (*incommunicabilis*),⁶ nereplikovateľné a neopakovateľné. Z toho vyplýva, že pýtanie sa na individuum a na princíp individuácie je tou istou otázkou.

Duns Scotus, ako majster analýzy rozdeľuje možnosti, čím by mohol byť princíp individuácie; buď je niečím negatívnym, alebo pozitívnym; ak je niečím pozitívnym, tak sa nachádza buď v substanciálnej, alebo akcidentálnej rovine; ak sa nachádza v substanciálnej rovine, tak je vo forme alebo látke. Tým je načrtnutý aj postup jeho analýzy a kritiky.

1. Dvojitá negácia. Prvé riešenie problému individuácie, ktoré Scotus kritizuje, predstavuje koncepcia Heinricha z Gentu, podľa ktorého princíp individuácie tvorí dvojitá negácia. V druhej otázke sa Scotus pýta, či je materiálna substancia individuálna niečím, čo jej vnútorne patrí a je pozitívne.⁷ Keď podľa Heinricha z Gentu hovoríme, že niečo je individuálne, hovoríme, že ho nemožno v sebe deliť (*privatio divisionis in se*) a nie je s ničím iným identické (*privatio identitatis ad aliud*). Singularita teda znamená dvojitú negáciu a na nejaký pozitívny princíp individuácie nie je potrebné sa pýtať.⁸

⁴ *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.106, ed. Vat. VII 443: ... ,totum' universale, quod dividitur in individua et in partes subiectivas, praedicatur de qualibet illarum partium subiectivarum (ita quod quaelibet pars subiectiva est ipsum). Problematike delenia na integrálne a subjektívne časti sa budeme podrobnejšie venovať v 3. kapitole tohto príspevku, v ktorej budeme prezentovať Scotovu kritiku individuácie pomocou kvantity.*

⁵ *Ord. II d.3 p.1 q.2 n.48, ed. Vat. VII 413: ... in entibus est aliquid indivisibile in partes subiectivas, hoc est ,cui formaliter repugnat dividi in plura quorum quodlibet sit ipsum', quaeritur non quo formaliter illud repugnat (quia repugnantia formaliter repugnat), sed quo ut fundamento proximo et intrinseco ista repugnantia insit isti. Est ergo intellectus quaestionis de hac materia, quid sit in hoc lapide, per quod ,sicut per fundamentum proximum' simpliciter repugnat ei dividi in plura quorum sit ipsum, qualis ,divisio' est propria toti universali in suas partes subiectivas.*

⁶ *Met. VII q.13 n.60, ed. OPH IV, 238 – 239: ... quaeritur... quare natura sit haec incommunicabilis alteri.*

⁷ *Ord. II d.3 p.1 q.2 n.43, ed. Vat. VII 410: Utrum substantia materialis per aliquid positivum intrinsecum sit de se individua.*

⁸ *Ord. II d.3 p.1 q.2 n.44, ed. Vat. VII 411: Quia 'unum' non dicit nisi privationem divisionis in se et privationem identitatis ad aliud; ergo cum singularitas vel individuatio non dicat nisi duplicem negationem, non oportet eius causam quaerere aliquid positivum, sed sufficit negatio.*

Scotus v piatich argumentoch však dokazuje, že príčinou individuality nemôže byť dvojité negácia, ale skôr pozitívny princíp. Dokazuje, že deleniu nejakého predmetu na "subjektívne časti" nezabraňuje negácia, ale niečo pozitívne.⁹

Prvý argument spočíva na Aristotelovom rozlíšení bezprostrednej a vzdialenej možnosti ([5], 417 a 21 – 35; 63). Podľa Scotovej interpretácie negácia znemožňuje nejakému súcnu, aby sa nachádzalo v bezprostrednej možnosti k istej činnosti. No podľa Scota negácia nevyjadruje podstatné protirečenie k istému stavu, pretože keď odstránime negáciu, toto súcno môže byť spojené s opakom toho, čo negácia popierala. Scotus svoj názor objasňuje na nasledovnom príklade: "Nemať zrak/nemať schopnosť vidieť" znamená, že dotyčný človek sa nenachádza v bezprostrednej možnosti k aktuálnemu videniu. No negácia nespôsobuje "nemať zrak/nemať schopnosť vidieť", pretože s prirodzenosťou človeka, keď sa odstráni negácie, môže byť spojený aj protiklad tejto negácie, t. j. "mať zrak/mať schopnosť vidieť". Z toho podľa Scota vyplýva, že obe vlastnosti "nemať zrak" a "mať zrak" sú s prirodzenosťou človeka zlučiteľné.¹⁰

Druhý argument sa zakladá na rozlíšení medzi "prvými" a "druhými" podstatami ([3], 45). Za prvú podstatu pokladá Aristoteles určitú konkrétnu jednotlivinu: "tento tu" človek, "táto tu" mačka. Pod druhou podstatou rozumie druh a rod, ktoré podstatne určujú prvú podstatu a vzťahujú sa k nej. Prvá podstata je dokonalejšia, pretože jestvuje samostatne, zatiaľ čo druhé podstaty nejestvujú samostatne. No prvá podstata nemôže svoju dokonalosť vzhľadom na druhú podstatu nadobudnúť prostredníctvom negácie, pretože negácia nezdokonaluje. Keby to tak bolo, negácia by bola niečím pozitívnym. Z toho vyplýva, že prvá podstata sa od druhej podstaty musí líšiť niečím pozitívnym.¹¹

Keby bolo individuum určované negáciou, nemohol by byť o ňom vypovedaný druh a rod.¹² O "ne-človeku" sa "živočích" nevypovedá, pretože podmet výpovede je neurčitý, takáto výpoveď nemá zmysel.

⁹ *Ord. II d. 3 p. 1 q. 2 n. 49, ed. Vat. VII 413*: ... quia nihil simpliciter repugnat alicui enti per solam privationem in eo, sed per aliquid positivum in eo; igitur dividit in partes subiectivas non repugnat lapidi - in eo quod est ens quoddam - per aliquas negationes.

¹⁰ *Ord. II d. 3 p. 1 q. 2 n. 50, ed. Vat. VII 413 - 414*: ... quia quantumcumque negatio tollat potentiam proximam ad agere et pati, ut per hoc illud ens in quo est negatio, non sit in potentia proxima ad aliqua, - non tamen ponit formalem repugnantiam illius entis ad aliquid, quia per possibile vel impossibile circumscriptis illis negationibus (cum non sint) staret tale ens cum opposito illarum negationum, et ita cum illo cui dicitur repugnare per se, quod est impossibile. ... Similiter: si 'non habere visum' tollat potentiam proximam ad videndum, tamen non facit repugnantiam ad videre, quia potest stare eadem natura positiva (in qua fuit haec negatio) et potest sibi inesse oppositum illius negationis absque repugnantia ex parte naturae.

¹¹ *Ord. II d. 3 p. 1 q. 2 n. 53, ed. Vat. VII 415*: Item, negatione non constituitur aliquid formaliter in entitate perfectiore quam sit illa entitas praesupposita negationi (alioquin negatio esset formaliter entitas quaedam positiva); sed prima substantia (secundum Philosophum in *Praedicamentis*) est maxime substantia, et etiam est magis substantia quam secunda substantia: igitur non formaliter constituitur in entitate primae substantiae per negationem, in quantum distinguitur a secunda.

¹² *Ord. II d. 3 p. 1 q. 2 n. 54, ed. Vat. VII 415 - 416*: de 'singulari' per se primo modo praedicatur illud cuius est singulare; sed de aliquo ente 'accepto sub negatione' non praedicatur per se aliqua entitas ratione totius subiecti, quia totum non est per se unum.

Štvrtý argument má formu kritickej otázky. Scotus sa pýta nezávisle od toho, či je mienka Heinricha z Gentu pravdivá alebo nie, prečo negácia patrí individuu. Odpoveď by mohla však znieť, že dvojitá negácia je sama dôvodom. Scotus však takúto odpoveď odmieta, pretože nehovorí nič o tom, prečo negácia individuu patrí. Otázka podľa neho znie: Čo je dôvodom toho, že individuu protirečí protiklad toho, čo hovorí negácia, t. j. deliteľnosť na "subjektívne časti", a iba z tohto dôvodu môžu negácie individuu patriť.¹³ Môžeme povedať, že "nepostačuje odkaz na to, že individua sú *fakticky* nedeliteľné. Treba ukázať, ako sa uskutoční formálne protirečenie (*repugnantia*) voči deliteľnosti individua na „subjektívne časti“ ([9], 49).

Ako môže byť negácia princípom individuácie, keď rovnako patrí tak Sokratovi, ako aj Platónovi? Dvojitá negácia podľa Scota nemôže vysvetliť, prečo je Sokrates singularný na základe svojho vlastného princípu individuácie, a nie na základe iného, ktorý patrí Platónovi. Na to môžeme odpovedať iba tak, že uvedieme dôvod, prečo je negácia "táto", a z toho vyplýva, že tento dôvod musí byť pozitívny.¹⁴

2. Existencia. Vylúčením negatívneho princípu individuácie obracia Scotus svoju pozornosť na možnosť, že by týmto princípom mohlo byť niečo pozitívne. V tretej *Quaestio* sa Scotus zaoberá mienkou, že princípom individuácie je existencia. Otázka znie, či je materiálna substancia individuálna aktuálnou existenciou, alebo iným princípom.¹⁵

Mienka, že existencia by mohla byť princípom individuácie, sa opiera o Aristotela. Akt determinuje a rozlišuje, teda posledné rozlíšenie sa deje posledným aktom, aktom existencie, pretože všetko mimo tohto aktu je v potencii.¹⁶

Proti tejto mienke Scotus uvádza dva argumenty. V prvom argumente spochybňuje funkciu určovania existenciou, pretože čo nie je zo seba určité, nemôže byť pre niečo iné určujúcim. *Esse existentiae* nie je zo seba určitým, pretože môže patriť ľubovoľnému súcnu. Keby bol akt existencie určitým, musel by sa pripustiť nový poriadok existencií, ktorý by bol odlišný od esenciálneho poriadku. Skôr je to naopak, existencia predpokladá určitý esenciálny poriadok.¹⁷ "Aktuálna existencia je vonkajšia

¹³ *Ord. II d.3 p.1 q.2 n.55, ed. Vat. VII 416*: Nam de duplici negatione, quam ponit, quaero quae est ratio quare negatio ista convenit illi? Si autem duplicem negationem dicit esse per se causam. non responderet ad quaestionem: quaeritur enim illud per quod repugnant opposita istarum negationum, et per consequens per quae insunt istae negationes.

¹⁴ *Ord. II d.3 p.1 q.2 n.56, ed. Vat. VII 416*: Similiter, quaero unde ‚negatio‘ sit haec, cum sit eiusdem rationis in isto et in illo? Nam sicut in Socrate est duplex negatio, ita in Platone est negatio duplicis rationis; unde igitur Socrates est ‚singularis‘ hac singularitate (propria et determinata) et non singularitate Platonis? Non potest dici, nisi inveniatur unde ‚negatio‘ sit haec negatio, et hoc non potest esse nisi per aliquid positivum.

¹⁵ *Ord. II d.3 p.1 q.3 n.59, ed. Vat. VII 418*: Utrum substantia materialis per actualem existentiam sit individua vel ratio individuandi aliud.

¹⁶ *Ord. II d.3 p.1 q.3 n.60, ed. Vat. VII 418*: Dicitur quod sic, quia ex VII *Metaphysicae*, actus determinat et distinguit, igitur ultima distinctio est per ultimum actum; ultimus actus autem actus individuorum est secundum esse existentiae, quia quilibet aliud ab eo intelligitur in potentia ad ipsum.

¹⁷ *Ord. II d.3 p.1 q.3 n.61 - 62, ed. Vat. VII 418 - 419*: Primo, quia quod non est ex se distinctum nec determinatum, non potest esse primum distinguens vel determinans aliud; sed esse ex-

ku kompletnému kategoriálnemu poriadku, ktorý postačuje definovať individuum, či už existuje alebo nie." ([10], 46)

Ani mienka, že existencia individuuje a zároveň predpokladá kategoriálny poriadok, v Scotovej kritike neobstojí. V kategoriálnom poriadku sú zahnuté všetky určenia, ktorými je individuum úplne určené. Udaním najvyššieho rodu a pridávaním diferencii sa získava druhové určenie. Takto však neopúšťame poriadok, ktorý je voči existencii indiferentný. Ani pridaním deiktických výrazov "tu", "tam" neprinášame nič nové ku kategoriálnemu poriadku, pretože výrazy "tento človek" a "človek" nezahŕňajú existenciu.¹⁸ Tieto výrazy sa vzťahujú na už individualizovaný predmet a sú voči kategoriálnemu poriadku sekundárne.

Hoci je existencia posledným aktom, lebo posledným rozdielom je "existovať - neexistovať", a nič nemôže byť individuálne, čo nie je aktuálne ([13], 118), predsa sa vzťahuje na esenciálny poriadok, ktorý je až po princíp individuácie kompletný. Z toho vyplýva, že princíp individuácie treba hľadať v esenciálnej rovine, na ktorej je posledným a vnútorným aktom, existencia je posledným, no vonkajším aktom, ktorý je predchádzaný esenciálnym poriadkom.¹⁹

3. Akcidenty/kvantita. Princíp individuácie môžeme chápať ako pozitívny, ak je akcidentom. V štvrtej *Quaestio* sa Scotus zaoberá touto koncepciou a pýta sa, či je materiálna substancia individuálna pomocou akcidentov a v rámci nich kvantitou zvlášť.²⁰

V dejinách filozofie vzniklo viacero teórií, ktoré videli princíp individuácie v akcidentoch. Rozšírenou bola teória, podľa ktorej je pre poznanie individua potrebné dať čo

sistentiae, eo modo quo distinguitur ab esse essentiae, non est ex se distinctum nec determinatum (non enim esse existentiae habet proprias differentias alis a differentiis esse essentiae, quia tunc oporteret ponere propriam coordinationem existentiarum aliam a coordinatione essentiarum), sed praecise determinatur ex-determinatione alterius; ergo non determinat aliquid aliud. - Ex hoc posset aliter argui: quia illud quod praesupponit determinationem et distinctionem alterius, non est ratio distinguendi vel determinandi ipsum; sed existentia, ut determinata et distincta, praesupponit ordinem et distinctionem essentiarum; igitur etc.

¹⁸ *Ord.II d.3 p.1 q.3 n.63, ed. Vat. VII 419 – 420:* Et si dicatur quod praesupponit omnem aliam distinctionem ab illa quae est ad individua, sed illam quae est quasi ad individuum causat. - contra: in coordinatione praedicamentali sunt omnia quae per se pertinent ad illam coordinationem, circumscripto quocumque quod nihil est illius coordinationis, quia secundum Philosophum I *Posterium* ‚status est in quolibet praedicamento, in sursum et in deorsum‘. Igitur sicut invenitur supremum in genere praecise considerando illud sub ratione essentiae, ita inveniuntur genera intermedia, et species et differentiae; invenitur etiam ibi infimum, scilicet singulare, omnino circumscripta existentia actuali, - quod patet evidenter, quia ‚hic homo‘ non plus includit formaliter existentiam actualem quam ‚homo‘.

¹⁹ *Ord.II d.3 p.1 q.3 n.65, ed. Vat. VII 420:* ... dico quod ultima distinctio in coordinatione praedicamentali est distinctio individualis, et illa est per ultimum actus, per se pertinentem ad coordinationem praedicamentalem, - sed ad hanc non per se pertinet existentia actualis; existentia autem actualis est ultimus actus, sed posterior tota coordinatione praedicamentali, - et ideo concedo quod distinguit ultimate, sed distinctione quae est extra totam per se coordinationem praedicamentalem.

²⁰ *Ord.II d.3 p.1 q.4 n.66, ed. Vat. VII 421:* Utrum substantia materialis per quantitatem sit individua vel singularis.

najväčšie množstvo určení, z ktorých je potom zrejmé, že sa nimi opisuje iba jedno individuum. Inou rozšírenou teóriou bolo, že princípom individuácie je kvantita. Podľa Boethia je princípom individuácie miesto, podľa Jána Damascénskeho kvalita.

Za "pôvodcu" individuácie prostredníctvom kvantity môžeme označiť Aristotela, ktorý kvantitu vymedzuje nasledovne: "Koľkostným sa nazýva, čo sa dá rozdeliť na časti, z ktorých je potom každá, či už sú dve alebo nech je ich viac, prirodzene niečím jedným (*en ti*) a niečím určitým (*tode ti*)."²¹ ([6], V, 1020a 7 – 8) Ak teda kvantita pristúpi k podstate, je ňou rozdelená na časti toho istého druhu (*eiusdem rationis*) a každá časť tak predstavuje určité individuálne "toto-tu". Kvantita takto predstavuje súčasne *principium divisionis* druhej prirodzenosti a *principium distinctionis* jednotlivých individuí navzájom ([11], 204).

Scotus kritizuje teóriu individuácie pomocou akcidentov v štyroch argumentoch, v poslednom, piatom, sa venuje individuácii pomocou kvantity zvlášť a atakuje samotné dôvody tejto teórie.

Prvý argument vychádza z Aristotelovho rozlíšenia zmien/pohybov.²¹ Ak sa substancia nemení podstatne, nemôže vzniknúť z "tejto" substancie nejaká iná "táto" substancia. Zmena singularity skôr závisí od zmeny substancie. Substancia môže prijímať rôzne kvantity, predsa je jej singularita nedotknutá. Keby singularita substancie závisela od kvantity, bolo by toľko jednotlivých substancií, koľko kvantitatívnych zmien.²²

Druhý argument vychádza z poriadku medzi prvou substanciou a akcidentmi. Prvá substancia je *ens prius*, akcidenty *entia posteriora*. Z tohto poriadku vyplýva, že akcidenty môžu byť "tieto" len preto, že prvá substancia je v prvom rade "táto".²³

²¹ Aristoteles rozlišuje päť druhov zmien/pohybov: zmenu kvality, kvantity a miesta, čo sú akcidentálne zmeny a dve substanciálne zmeny - vznik (*generatio*) a zánik (*corruptio*) ([4], III, 201a 11, 69).

²² *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.77, ed. Vat. VII 427*: ... substantia actu existens, non mutata aliqua mutatione substantiali, non potest de ,haec' fieri non-haec, quia ista singularitas ... non potest alia et alia inesse eidem substantiae, menti eadem et non substantialiter mutatae; sed substantia actu existens, nulla substantiali mutatione facta in ipsa vel mutata, potest sine contradictione esse sub alia et alia quantitate et quocumque accidente absoluto. – *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.79, ed. Vat. VII 428*: Sed contradictio est eandem substantiam manentem esse duas substantias, sine mutatione substantiali, et hoc tam successive quam simul, - quod tamen sequitur si per aliquod accidens esset formaliter ,haec substantia': tunc enim succedente accidente accidentali, eadem substantia non mutata esset successive duae substantiae.

Individuácia kvantitou je zamietnutá aj z teologického dôvodu, ktorý sa vzťahuje na eucharistické tajomstvo. Keby bola kvantita princípom individuácie, nebola by žiadna transsubstanciácia, pretože tak pred, ako aj po modlitbe kňaza nad chlebom a vínom zostávajú kvantitatívne určenia nezmenené. To by znamenalo, že chlieb a víno by sa po modlitbe kňaza nestali telom a krvou Krista, čo je heretické. – por. *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.81, ed. Vat. VII 429*: Sed generationis panis erat ,hic panis' primus terminus, panis autem ille transubstantiatus est manente eadem quantitate. Creetur ergo alius panis, et afficiatur ista quantitate manente, - sequitur quod terminus creationis erit ,hic panis'. idem cum illo pane qui erat terminus generationis, quia eadem singularitate numero erit iste panis ,hic' quia fuit ille panis ,hic'; et sequitur ultra quod idem ,hic panis' transubstantiatus et non-transubstantiatus, - immo sequitur quod nullus panis sit transubstantiatus ... ; igitur nihil omnino est transubstantiatum in corpus Christi, quod est haereticum dicere.

²³ *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.82, ed. Vat. VII 431*: ... Ex ratione ergo prioritatis substantiae univer-

V treťom argumente vychádza Scotus z kategoriálneho poriadku (*ex ratione coordinationis praedicamentalis*). Poriadok kategórii je uzavretý tak "zhora", ako aj "zdola". Celkom "hore" sa nachádza prvý predikát, celkom "dole" singulárny predmet, ktorý je nositeľom celého kategoriálneho usporiadania. Singulárny predmet je určený v rámci kategórie substancie, a nie iným kategoriálnym usporiadaním. Druhy sa predsa nezískavajú pomocou akcidentálnych určení: "človek" nie je "biely živočích". Získavajú sa špecifickou diferenciou, ktorou je rod kontrahovaný na druh. Prijatie rôznych akcidentálnych určení nič nemení na podstate.²⁴

V poslednom argumente Scotus zvlášť kritizuje individuáciu kvantitou. Kvantita môže byť chápaná v dvojakom zmysle; ako *quantitas terminata* teda ako kvantita, ktorá je fixovaná na substanciu, a ako *quantitas interminata*, ktorá ostáva počas rozličných zmien konštantná ([11], 208).

Proti prvému chápaniu kvantity Scotus namietka: ak *quantitas terminata* nasleduje formu v látke, tak je v bytí neskôr. Z tohto dôvodu je neskôr ako singularita kompozita z látky a formy. Z toho vyplýva, že "táto" substancia je príčinou singularity fixovanej kvantity. Aj druhé chápanie kvantity podrobuje Scotus kritike: ak je *quantitas interminata* nemenná počas zmien, ostáva nemennou tak pri vzniku, ako aj pri zániku substancie. Z toho vyplýva, že substancia nemôže byť ňou označená ako "táto",²⁵ a preto nemôže fungovať ako princíp individuácie.

V piatom argumente Scotus kritizuje samotné dôvody teórie, že princípom individuácie je kvantita. Ako sme uviedli, táto teória sa odvolávala na Aristotela a usudzovalo sa, že funkcia rozdeliť veci na časti toho istého druhu, patrí výlučne kvantite. Kvantita by podľa tejto teórie bola formálnym, t. j. podstatným dôvodom, prečo môže byť niečo rozdelené na "subjektívne časti", a tak dôvodom, prečo môže byť druhová podstata rozdelená na individuá, ktoré sú druhovo tie isté ([14], 283).

Scotova hlavná námietka, prečo je individuácia kvantitou odmietnutá, je, že čo je formálnym dôvodom deliteľnosti, musí byť formálne prítomné v tom, čo je deliteľné

saliter, ut communis est, sufficit determinatio coordinationis quae est substantiae primae, cui convenit ista prioritas naturalis ad omne accidens: ergo convenit substantiae primae, ex ratione sua, quod sit ‚haec‘ prius naturaliter quam determinetur aliquo accidente.

²⁴ *Ord. II d. 3 p. 1 q. 4 n. 92, ed. Vat. VII 435*: ... quantumcumque ponatur natura in genere substantiae contrahi ad individua per aliquid alterius generis, remanebit illa natura formaliter communis (contrata, sicut non contrata), – et ideo ponere commune fieri individuum per aliquid alterius generis, est ponere illud esse commune simul et individuum sive singulare.

Pri udávaní rozdielov v poriadku kategórie substancie sa neprijímajú určenia od iného kategoriálneho poriadku. Substancia je buď zložená, alebo nezložená; zložená substancia je buď žijúca, alebo nežijúca; žijúca substancia je buď senzitívna, alebo nesenzitívna; senzitívna substancia je buď racionálna, alebo neracionálna; racionálna žijúca substancia je "človek" – t. j. druhový pojem. Princíp individuácie teda bude posledným rozdielom v poriadku kategórie substancie – "tento" človek ([7], 43).

²⁵ *Ord. II d. 3 p. 1 q. 4 n. 99, ed. Vat. VII 439*: ... quantitas ista qua substantia est ‚haec‘, signata sic, aut est quantitas terminata, aut quantitas interminata. Non est quantitas terminata, quia illa sequitur esse formae in materia, et per consequens singularitatem substantiae, – quia si substantia est causa eius ut terminata, ‚haec substantia‘ est causa eius ut est haec terminata. Si ‚quantitas interminata‘ est causa quare substantia est ‚haec‘, – contra: illa quantitas, scilicet interminata manet eadem in generato et corrupto; igitur non est causa alicuius signationis terminatae.

týmto delením. No kvantita nie je formálne v druhej prirodzenosti materiálnej substancie. Z toho vyplýva, že kvantita nemôže byť formálnym dôvodom deliteľnosti druhej prirodzenosti na jej "subjektívne časti",²⁶ t. j. individuá.

Zástancovia kvantitatívnej individuácie teda podľahli v Scotových očiach faľošnému dojmu, že kvantitatívnym delením druhej prirodzenosti získavame "subjektívne časti". Kvantitatívnym delením sa však získavajú len integrálne časti. Žiadna integrálna časť nie je celou kvantitou, no "subjektívna časť" je vždy celou prirodzenosťou ([14], 283). Rozdiel medzi dvoma druhmi delenia je v tom, že druh sa vypovedá o svojich "subjektívnych častiach", zatiaľ čo kvantita sa o svojich integrálnych častiach nevypovedá.²⁷

Základný rozdiel medzi delením na kvantitatívne časti a na "subjektívne časti" si môžeme vysvetliť nasledovne: Ak delíme isté kvantum na časti, ktoré má v sebe, nedostaneme vždy časti, ktoré sú rovnaké. Pripusťme, že nejaké kvantum v sebe obsahuje šesť častí. Môžeme ho rozdeliť buď na dve trojice, alebo tri dvojice, či na skupinu, z ktorej jedna má štyri a druhá dve časti, alebo na šesť rovnakých častí. Máme takto delenie kvantity na časti, ktoré sú v nej, no tieto nie sú rovnaké s ňou ([14], 283). Z toho vyplýva, že nie je univerzálne pravdivé, že isté kvantum sa delí na rovnaké časti. V delení druhej prirodzenosti však je každá jej "subjektívna časť" s ňou rovnaká. Tieto dva druhy delenia sa teda odlišujú, a tak je delenie prirodzenosti predpokladom pre kvantitatívne delenie.

4. Látka. Pozitívny princíp individuácie môže byť akcidentálny alebo substanciálny. Akcidentálny princíp individuácie je v Scotových očiach nedostatočný, preto obracia svoju pozornosť na substanciálnu oblasť, ktorá je tvorená látkou a formou.

V piatej *Quaestio* sa Scotus pýta, či je materiálna substancia individuálna, t. j. "táto" látkou.²⁸ Mienka, že princípom individuácie je látka, má svoje korene

²⁶ *Ord. II d.3 p.1 q.4 n.105, ed. Vat. VII 443: Primo contra primam, quod quantitas non stratio divisibilitatis in individua: Quia quidquid est ratio formalis alicuius divisibilitatis, inest formaliter illi quod est divisibile illa divisione; sed quantitas non inest formaliter speciei in quantum est divisibilis in partes subiectivas; igitur ipsa non est ‚ratio formalis‘ divisibilitatis talis totius in partes tales.*

²⁷ *Ord. II d.3 p.1 q.4 n. 106, ed. Vat. VII 443 - 444: Confirmatur ratio, quia ‚totum‘ universale, quod dividitur in individua et in partes subiectivas, praedicatur de qualibet illarum partium subiectivarum (ita quod quaelibet pars subiectiva est ipsum), – partes autem quantitativae, in quas fit divisio ‚totius‘ continui, numquam recipiunt praedicationem totius, divisi in ipsas. ... ‚totum‘ quantitativum dividitur divisione quantitativa, et non praedicatur de aliqua parte dividente; universaliter enim nulla pars quantitativa est totum illud cuius est pars, sed cum hoc concomitatur quod plura sunt individua habentia idem esse commune, – quod commune dividitur in ipsa aliã divisione, et illud commune non erat illud ‚quantum‘ quod dividebatur divisione quantitativa. Est ergo aliud ‚totum‘, divisum hac divisione et illa; et in ‚easdem partes‘ per accidens, sed partes ‚alterius rationis‘ formaliter, respectu huius totius et illius, – quia respectu ‚huius‘ integrales, et respectu ‚illius‘ subiectivas. Et propter istum concursum duarum divisionum duorum totorum in partes, in quibus concurrat duplex ratio partis, putaverunt aliqui quod ista duo tota dividuntur in partes eiusdem rationis.*

²⁸ *Ord. II d.3 p.1 q.5 n.129, ed. Vat. VII 458: Utrum substantia materialis sit haec et individua per materiam.*

v Aristotelovej filozofii. Avšak pri bližšej analýze jeho diela sa stretávame s pluralitou určení princípu individuácie. Táto mnohorakosť určení je problémom samotného výkladu Aristotelovej filozofie²⁹ a v riešení tohto i iných problémov sa Aristoteles prejavuje aporeticky ([12], 122).

Scotus odmieta mienku, že by princípom individuácie mala byť látka. Poukazuje na to, že látka tak vo vzniknutom, ako aj v zaniknutom predmete je rovnaká.³⁰ Látka chápaná absolútne nie je dôvodom individuácie, pretože nie je zo seba "touto", a preto treba hľadať princíp, ktorým je "touto".³¹ Keby bola látka princípom individuácie, znamenalo by to, že prameňom najvyššej jednoty a aktuality by bol princíp, ktorý je však prameňom potenciality ([13], 117).

Táto *Quaestio* je napriek Scotovým námietkam otvorená, nakoľko Scotus Aristotelov výraz "látka" interpretuje v zmysle *entitas individualis*, ktorá v jeho vlastnom riešení predstavuje princíp individuácie ([9], 55). To, či Scotus v tomto bode vystihol Aristotelov zámer, je interpretačným problémom tak Aristotelovej, ako aj Scotovej filozofie.

Záver. Východiskom Scotovho hľadania princípu individuácie je jeho náuka o spoločnej prirodzenosti. Keby boli predmety singulárne na jej základe, fenomény ako porovnávanie, podobnosť, univocitná kauzalita a rozličnosť pojmov by zostali bez vysvetlenia. Z týchto dôvodov Scotus argumentuje, že prirodzenosť má na rozdiel od numerickej jednoty predmetu menšiu a reálnu jednotu. Ako taká je voči modom singularity a univerzality indiferentná. Univerzálnou sa spoločná prirodzenosť stáva činnosťou rozumu. Scotus sa pýta, čo je princípom, ktorý ju kontrahuje do singularity.

Scotus pri hľadaní tohto princípu analyzuje a kritizuje mienky svojich predchodcov a dospieva k názoru, že týmto princípom musí byť niečo pozitívne (proti individuácii negáciou) a niečo vnútorné (proti individuácii existenciou), niečo substanciálne (proti akcidentom) a nachádzajúce sa skôr v poriadku formy (proti individuácii látkou). Práve v kritike týchto koncepcií a vďaka nej sa črtá Scotovo originálne riešenie problému individuácie, tak známe z dejín filozofie.

²⁹ Aristotelove názory na princíp individuácie sa dajú rozdeliť do troch skupín: princípom individuácie je látka (*Met. 1016 b 32 – 33; 1034a 4 – 8*), forma (*Met. 1042a 26 – 29*) alebo je tvorený oboma, látkou a formou (*Met. 1033b 13 – 15*).

³⁰ *Ord. II d.3 p.1 q.5 n.140, ed. Vat. VII 463: ... materia est eadem in generato et corrupto: igitur habet eandem singularitatem in generato et corrupto.*

³¹ *Ord. II d.3 p.1 q.5 n.200, ed. Vat. VII 490: Concedo enim quod materia absolute, ut est natura, non est ratio distinctionis vel individuationis; quidquid enim est natura in quocumque genere, totalis vel partialis, non est de se haec, – et ideo inquirendum est per quid sit haec.*

V Scotovom určovaní princípu individuácie sa stretávame s rozličnou terminológiou – princíp individuácie je určovaný ako *forma individualis*, *gradus individualis*, *haecitas*, *entitas individualis* či *ultima realitas entis*. Ako ukazujú najnovšie výklady Scotovho diela, práve tieto rozdiely v terminológii poukazujú na rozdielne interpretácie tejto náuky. Tieto interpretácie sa dajú rozdeliť na dve časti. V prvej sa princíp individuácie chápe ako formalita, ktorá sa od spoločnej prirodzenosti odlišuje formálne a opiera sa o termíny *forma individualis* a *entitas individualis*.

- [1] SCOTUS, J. D.: *Doctoris subtilis et Mariani Ioannis Duns Scoti, ordinis Fratrum Minorum Opera Omnia, Studio et Cura commissionis scotisticae ad fidem coditum edita, praeside P. C. Balic.* Vatikán, Typis Polyglottis Vaticanis 1950.
- [2] SCOTUS, J. D.: *Opera Philosophica. Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* (ed. Andrews, R. - Eitzkorn, G. - Gál, G.). New York, The Franciscan Institute St. Bonaventure University 1997.
- [3] ARISTOTELES: "Kategoríe." In: *Antológia z diel filozofov (Od Aristotela po Plotína)*. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1972.
- [4] ARISTOTELES: *Fyzika*. Praha, Rezek 1996.
- [5] ARISTOTELES: *O duši*. Praha, Rezek 1995.
- [6] ARISTOTELES: *Metafyzika*. Praha, Rezek 2003.
- [7] SOUSEDÍK, S.: *Jsoucno a bytí. Úvod do četby sv. Tomáša Akvinského*. Praha, Křesťanská akademie 1992.
- [8] HONNEFELDER, L.: "Natura communis." In: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Band 6: Mo - O: Ritter, J. - Gründer, K. (Hg.). Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1984.
- [9] HOFFMANN, T.: "Individuation bei Duns Scotus und bei dem jungen Leibniz." In: *Medioevo. Rivista di storia della filosofia medievale*, XXIV, 1998.
- [10] SONDAG, G.: *Duns Scot. Le principe d'individuation. Introduction, traduction et notes*. Paris, Librairie philosophique J. Vrin 1992.
- [11] BARTH, T.: "Individualität und Allgemeinheit bei J. Duns Skotus. Eine ontologische Untersuchung (I. Teil, Fortsetzung)." In: *Wissenschaft und Weisheit*, 16. Jahrgang, 1953.
- [12] BARTH, T.: "Individualität und Allgemeinheit bei J. Duns Skotus. Eine ontologische Untersuchung (I. Teil, 2. Fortsetzung)." In: *Wissenschaft und Weisheit*, 17. Jahrgang, 1954.
- [13] NOONE, T. B.: "Universals and Individuation." In: *The Cambridge Companion to Duns Scotus* (ed. Williams, T.). Cambridge, Cambridge University Press 2003.
- [14] WOLTER, A. B.: "John Duns Scotus (b. ca. 1265; d. 1308)." In: *Individuation in Scholasticism. The later Middle Ages and the Counter-Reformation 1150 - 1650*. (Ed. Gracia, J. J. E.). Albany, State University of New York Press 1994.
- [15] DUMONT, S. D.: "The Question on Individuation in Scotus's 'Quaestiones super Metaphysicam'." In: *Via Scoti. Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti. Atti del Congresso Scotistico Internazionale Roma 9 - 11 marzo 1993*. (Ed. Sileo, L.), Vol. I, Roma, PAA - Edizioni Antonianum 1995.

Mgr. Michal Chabada
Teologická fakulta TU
Kostolná 1
814 99 Bratislava
SR